

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА

ЕКОНОМІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ФІНАНСІВ І КРЕДИТУ

СИСТЕМА ФІНАНСУВАННЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ: СТАН І НАПРЯМИ РОЗВИТКУ В УКРАЇНІ

Кваліфікаційна робота

Рівень вищої освіти – перший (бакалаврський)

Виконала:

студентка 4 курсу групи 411

заочної форми навчання

спеціальності 072 «Фінанси,

банківська справа та страхування»

Данелюк Домніка Іванівна _____

Керівник:

доцент кафедри фінансів і кредиту

Сокровольська Наталія Ярославівна ____

До захисту допущено на засіданні кафедри

протокол № _____ від _____ травня 2024 р.

Завідувач кафедри фінансів і кредиту

_____ проф. Нікіфоров П.О.

АНОТАЦІЯ

Данелюк Д. І. Система фінансування соціального захисту населення: стан і напрями розвитку в Україні. – Рукопис. Кваліфікаційна робота на здобуття першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальністю 072 – Фінанси, банківська справа та страхування. Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Чернівці, 2024.

У кваліфікаційній роботі розглянуто теоретичні аспекти та механізми фінансування соціального захисту в сучасних умовах. Досліджено джерела та моделі фінансування соціального захисту і соціального забезпечення населення. Виконано детальний аналіз поточного стану фінансування соціального захисту, оцінено динаміку та структуру джерел фінансування в умовах війни. Запропоновано перспективи розвитку фінансування соціального захисту населення. Оцінено переваги світового досвіду фінансування соціального захисту та обґрунтовано можливості його застосування у вітчизняній практиці для покращення добробуту населення.

Ключові слова: бюджетне фінансування, видатки, державний бюджет, місцевий бюджет, соціальний захист, фінансове забезпечення.

ANNOTATION

Daneliuk D. I. The financing system of social protection of the population: state and directions of development in Ukraine. – Manuscript. Qualification work for obtaining the first (bachelor) level of higher education in specialty 072 – Finance, banking and insurance. Yuri Fedkovich Chernivtsi National University, Chernivtsi, 2024.

The theoretical aspects and mechanisms of financing social protection in modern conditions are considered in the qualification work. Sources and models of financing social protection and social security of the population have been studied. A detailed analysis of the current state of social protection funding was performed, the dynamics and structure of funding sources in wartime conditions were assessed. The main problems in the management of budgetary resources and the functioning of the treasury system, especially in the conditions of war, have been identified.

Prospects for the development of financing of social protection of the population are offered. The advantages of the world experience in financing social protection are evaluated and the possibilities of its application in domestic practice to improve the welfare of the population are substantiated.

Key words: budget financing, expenses, state budget, local budget, social protection, financial support.

Кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів наукових досліджень інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

_____ Д. І. Данелюк

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО - МЕТОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ СИСТЕМИ ФІНАНСУВАННЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ В УКРАЇНІ.....	6
1.1 Суть та значення соціального захисту населення	6
1.2. Особливості фінансування соціального захисту населення	12
РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ В УКРАЇНІ.....	18
2.1. Аналіз складових фінансового забезпечення соціального захисту населення	18
2.2. Особливості соціального захисту населення в умовах війни.....	27
РОЗДІЛ 3. ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ УДОСКОНАЛЕННЯ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ.....	36
3.1. Соціальний захист населення у зарубіжних країнах	36
3.2. Проблеми та перспективи фінансового забезпечення соціального захисту населення	42
ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ.....	48
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	51

ВСТУП

Соціальний захист населення виступає як необхідна складова соціальної політики будь-якої країни. Його суть полягає у забезпеченні допомоги найбільш незахищеним соціальним групам через заходи, реалізовані державними органами та з видатків державного бюджету. В Україні такі групи включають малозабезпечені сім'ї, постраждалих від Чорнобильської катастрофи, фізичні особи, що надають соціальні послуги, жінок з почесним званням "Мати-героїня України", постраждалих від торгівлі людьми, багатодітні сім'ї, учасників бойових дій, матері-одиначки, осіб з особливими потребами, інвалідів та інших. Фінансовий стан цих груп є досить низьким, але це зумовлено обставинами, незалежними від них.

Вітчизняні та зарубіжні дослідники, зокрема Н. Болотіна, І. Дьяконова, присвятили свої дослідження окремим аспектам соціального захисту. Їхні дослідження зосереджені на аналізі фінансування системи соціального захисту та оптимізації фінансового механізму цієї системи. Незважаючи на широкий спектр розглянутих теоретичних і практичних аспектів, питання вдосконалення системи фінансового забезпечення соціального захисту в Україні залишається актуальним. Аналіз існуючих проблем у цій сфері підкреслює необхідність подальших досліджень у галузі фінансування системи соціального захисту систематизація та поглиблення теоретичних основ і методичних підходів до функціонування фінансового забезпечення системи соціального захисту населення, а також розроблення практичних рекомендацій щодо його реформування в умовах сучасної України [3].

На виконання обраної мети необхідно реалізувати наступні завдання:

1) розглянути економічний аспект соціального захисту та його фінансове забезпечення, уточнити теоретичні засади функціонування системи соціального

захисту та розширити критерії класифікації соціальних ризиків;

2) визначити складові системи соціального захисту населення, їх значення та взаємозв'язок, аргументувати науково-практичне значення принципів, що характеризують систему соціального захисту;

3) дослідити різні моделі фінансування систем соціального захисту населення, визначити їх основні риси та обґрунтувати можливість використання зарубіжного досвіду в українських умовах;

4) виявити тенденції у формуванні та розподілі фінансових ресурсів фондів соціального захисту населення, сформулювати основні проблеми у фінансовому забезпеченні соціального захисту;

5) оцінити достатність фінансового забезпечення соціального захисту населення за системою показників для виявлення дисбалансів у відповідних фондах системи соціального захисту;

6) розробити пропозиції щодо подолання проблем соціального захисту.

Об'єктом дослідження є економічні відносини, що виникають у процесі фінансування соціального захисту населення, оцінка його ефективності та виявлення шляхів подолання проблем, що виникають у здійсненні соціального захисту.

Предметом дослідження є комплекс теоретичних, методологічних положень і практичних підходів до формування та оцінювання фінансового забезпечення системи соціального захисту населення України.

Обрана тема належить до достатнього рівня наукового дослідження і має як теоретичне, так і практичне значення. Для досягнення мети та вирішення завдань використовувалися різноманітні наукові та спеціалізовані методи дослідження, такі як аналіз, синтез, спостереження, порівняння, а також економіко-статистичні методи обробки інформації для оцінки стану та перспектив фінансового забезпечення системи соціального захисту в Україні. Також використовувалися структурно-функціональний та порівняльний аналізи для визначення пріоритетних напрямків реформування системи фінансового забезпечення соціального захисту в контексті процесів євроінтеграції.

Отримані результати бакалаврської роботи мають наукову новизну, оскільки аспекти, що були досліджені, відповідають актуальним питанням у сфері фінансів, зокрема, у галузі соціального забезпечення.

Структура та обсяг дипломної роботи бакалавра. Бакалаврська робота складається із вступу, трьох розділів, що охоплюють шість підрозділів, висновків, списку використаних джерел.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО - МЕТОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ СИСТЕМИ ФІНАНСУВАННЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ В УКРАЇНІ

1.1. Суть та значення соціального захисту населення

Соціальна політика виступає важливою сферою державного регулювання економіки, що неодмінно впливає на добробут та всебічний розвиток громадян і суспільства загалом. Ця політика націлена на поліпшення умов праці та життя, розвиток фізичної активності та спорту, а також зменшення рівня захворюваності, що безпосередньо впливає на зменшення економічних втрат у виробництві.

Соціальний захист відіграє ключову роль у політиці держави, яка несе відповідальність за добробут, розвиток і безпеку своїх громадян. Це необхідна складова, від якої залежить цивілізаційний розвиток суспільства. Вивчення сутності соціального захисту та його місця в соціальній політиці держави стає об'єктом значного інтересу в умовах сучасності, оскільки соціальний захист є важливим інструментом збереження фінансової стабільності та добробуту суспільства.

В основному, соціальний захист розглядається як економічна або юридична категорія. Наприклад: « О. Ю. Єрмоловська аналізує соціальний захист як фактор, що стабілізує життєвий рівень населення в умовах трансформаційної економіки; Ю.О. Шклярський досліджує питання удосконалення управління соціальним захистом на регіональному рівні; В.М. Руденко зосереджується на фінансово-правових аспектах соціального захисту» [16, 112].

При дослідженні сутності соціального захисту можна користуватися положеннями Конституції України, внутрішніми законами, міжнародно-

правовими нормами, а також довідковою та енциклопедичною літературою, іноземними джерелами та досвідом інших країн у галузі соціального розвитку.

Поширена точка зору вказує на те, що термін і концепція "соціальний захист" походять від прийняття Соціального Закону США (Social Security Act) у 1935 році. Президент США Франклін Рузвельт, автор цього законодавчого акту, описав його як "наріжний камінь у системі, яка розвивається, але далеко не завершена". Однак існують інші точки зору на походження цього поняття. Наприклад, Гай Перрін зазначає, що хоча термін був вперше вжитий у США, концепція соціального захисту була втілена в новозеландському законодавстві 1938 року.

У "Енциклопедії Americana": «соціальний захист визначається як "безпека і свобода від страху, спрямовані на суспільство як на групи взаємопов'язаних та залежних одне від одного людей". Економічний аспект соціального захисту підкреслюється у "Світовій Енциклопедії": "соціальний захист - це урядова програма, яка допомагає працівникам, пенсіонерам та їхнім сім'ям досягти рівня економічного забезпечення"» [14, 100].

Отже, соціальний захист - це засіб, за допомогою якого держава гарантує мінімальний рівень матеріального забезпечення для кожного громадянина. Це також механізм, спрямований на створення нормальних умов життя, задоволення життєво важливих потреб людини та створення перспектив для її розвитку.

Основною метою соціального захисту населення є захист людини від різних соціально-економічних ризиків та забезпечення умов для певної життєдіяльності у визначеному соціальному, культурному та економічному середовищі. Враховуючи комплексний характер соціального захисту як суспільного інституту, його функції можна розділити на економічні, фінансові, соціальні та політико-правові аспекти.

Реалізація цих функцій здійснюється різними суб'єктами соціального захисту. Серед них індивіди, домогосподарства, держава (через її різноманітні органи), підприємства, установи та організації (незалежно від форми власності),

громадські об'єднання (включаючи благодійні організації) та міжнародні організації, що працюють у сфері соціального захисту. Об'єктом соціального захисту є всі населення країни, тож його реалізація відбувається на різних рівнях: індивідуальному, колективному та державному.

«В науковій літературі висловлюються різні підходи до класифікації форм соціального захисту, проте більшість науковців включає до них соціальне страхування, соціальне забезпечення та соціальну допомогу або їх комбінацію. Щодо автора Дьяченко В., він дотримується думки, що соціальний захист складається з трьох основних форм: соціальне забезпечення, соціальне страхування та соціальна допомога». [15]

Соціальне страхування є ключовим елементом системи соціального захисту, оскільки воно має ряд переваг та важливих функцій:

Забезпечення інтересів всіх суб'єктів трудових відносин, включаючи працівників, державу та роботодавців.

Вирішення різних завдань, які відповідають цілям соціально-орієнтованої ринкової економіки, зокрема компенсація втрати доходу, захист від бідності та мотивація працівників до самозахисту.

Збереження та підтримка основних характеристик ефективної заробітної плати, включаючи справедливість відносності щодо цін на ринку праці та ринку споживчих товарів.

Незважаючи на різноманітність форм соціального захисту, вони функціонують у рамках трьохрівневої системи, що забезпечує повне охоплення соціальним захистом всього суспільства. Фінансове забезпечення цих форм має свої особливості, які визначаються джерелами фінансування та правилами отримання соціальних виплат.

Своєчасне та повне фінансове забезпечення є необхідною умовою для успішного виконання функцій соціального захисту. Однак, існує розбіжність поглядів на сутність та місце фінансового забезпечення соціального захисту в фінансовій системі, а також на джерела та порядок формування і використання фінансових ресурсів.

Фінансове забезпечення в цілому є важливою складовою фінансового механізму, спрямованою на формування та використання фінансових ресурсів у діяльності різних суб'єктів фінансових відносин. Однак, фінансове забезпечення різних сфер діяльності відрізняється особливостями, що стосуються суб'єктів і об'єктів фінансування, джерел фінансових ресурсів, умов та способів їх накопичення та використання, форм фінансового забезпечення, цілей та принципів фінансування і т. д.

Фінансове забезпечення соціального захисту має свої особливості, які відрізняють його від інших видів соціально-економічної діяльності. Ці особливості виявляються як у процесі формування, так і використання фінансових ресурсів на соціальні цілі.

В Україні методи фінансового забезпечення соціального захисту реалізуються через три основні форми соціального захисту: соціальне забезпечення, соціальне страхування та соціальну допомогу. Кожна з цих форм має свої особливості і специфіку фінансування, спрямовані на забезпечення соціального захисту населення та реалізацію соціальних програм і заходів.

Процес фінансового забезпечення соціального захисту можна умовно розділити на два етапи: формування фінансових ресурсів та їх використання. Кожен з цих етапів включає низку важливих елементів.

Одним з найважливіших джерел фінансових ресурсів у соціальному захисті є ВВП, з розподілом та перерозподілом якого формуються джерела фінансування. Ці джерела можна поділити на три групи: державні централізовані фонди, державні децентралізовані фонди та недержавні соціальні фонди.

Однією з особливостей фінансового забезпечення соціального захисту за рахунок державних коштів є те, що значна кількість програм соціального захисту фінансується за рахунок коштів місцевих бюджетів. Однак часто ці програми стикаються з недостатнім фінансуванням через хронічну нестачу коштів у місцевих бюджетах. Це викликає низку проблем, таких як відсутність чіткого і науково обґрунтованого критерію розподілу бюджетних повноважень,

недостатність фінансових ресурсів для реалізації програм на мінімальному рівні, відсутність зацікавленості територіальних громад у пошуку нових джерел доходів, суб'єктивна оцінка потенціалу платоспроможності регіонів, низька ефективність використання бюджетних коштів тощо.

У формуванні фондів соціального страхування беруть участь три сторони: працівник, роботодавець та держава. Цей тристоронній підхід до фінансування втілений в міжнародних конвенціях і рекомендаціях Міжнародної організації праці (МОП), які визначають основні принципи розподілу витрат на соціальне страхування. Зокрема, згідно з цими принципами, вартість виплат соціального страхування має бути розподілена між застрахованими особами, роботодавцями та платниками податків таким чином, щоб уникнути погіршення фінансового стану застрахованих осіб з низькими доходами і забезпечити нормальне функціонування економіки.

Україна також дотримується цього підходу, де основна частина внесків до фондів соціального страхування надходить від роботодавців та працівників. Фінансове втручання держави здійснюється лише у випадках, коли ці фонди зазнають дефіциту фінансових ресурсів. Наприклад, з 2011 року, відповідно до Закону України "Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування", всі страхові внески включені до складу єдиного соціального внеску, який є консолідованим страховим внеском. Цей внесок збирається для забезпечення захисту застрахованих осіб та членів їхніх сімей у випадках, передбачених законодавством, з метою отримання страхових виплат (послуг) за діючими видами державного соціального страхування.

Недержавне соціальне страхування, яке здійснюється на добровільній або додатковій основі, отримує все більше поширення в світі. Це дає можливість розширити свободу вибору громадян і підвищити рівень їх соціального захисту на основі індивідуальної та колективної відповідальності. Тенденція передачі частини соціальних функцій від держави до недержавних інститутів соціального захисту спостерігається через бажання держави убезпечити державний механізм від фінансового перенавантаження.

Формування недержавних соціальних фондів, як правило, здійснюється за рахунок добровільних та благодійних внесків. Важливо відзначити, що фінансове забезпечення соціальних виплат в цьому випадку має свої особливості. Якщо у соціальному страхуванні та соціальній допомозі формування фондів фінансових ресурсів переважно здійснюється за рахунок зовнішніх джерел фінансування, то у недержавному соціальному страхуванні значна частина коштів для фінансового забезпечення соціальних виплат отримується в результаті інвестування фінансових ресурсів.

Система недержавного соціального страхування виконує дві важливі функції: збирає кошти для фінансового забезпечення соціального захисту населення, що полегшує соціальне становище у країні, та є потужним джерелом інвестиційних ресурсів в економіку, що сприяє розвитку економіки та через неї — покращенню соціального становища у країні.

Соціальна допомога становить третю форму соціального захисту. Вона охоплює ті верстви населення, які, по-перше, не включені в систему соціального забезпечення та соціального страхування, а, по-друге, потребують додаткової допомоги.

Проте розмежування форм соціального захисту часто ускладнюється тим, що окремі види соціальних трансфертів можуть фінансуватися з різних джерел. Наприклад, фінансування одноразової допомоги при народженні дитини для працюючих осіб здійснюється за рахунок фондів соціального страхування, а для непрацюючих — за рахунок бюджетних коштів. Відповідно, в залежності від джерела фінансування, такі виплати можна віднести як до соціального страхування, так і до соціальної допомоги.

Збалансованість між потребою у фінансових ресурсах та наявними доходами є ключовою умовою успішного функціонування системи соціального захисту. Незважаючи на різноманітні чинники, які впливають на фінансове забезпечення, найбільший вплив на потребу у фінансових ресурсах мають соціальні трансферти, що існують у системі соціального захисту.

Останнім часом у багатьох країнах, включаючи Україну, спостерігається

послаблення соціальної ролі держави, що викликано переважно кризою державних фінансів. Це призводить до скорочення державних соціальних програм або зменшення їх фінансування. Зростає значення соціального страхування, зокрема недержавного. Оптимальне фінансове забезпечення соціального захисту можливе лише за умови гармонійного розвитку усіх форм соціального захисту, при цьому необхідно забезпечити соціальну захищеність громадян.

Таким чином, вирішення проблеми фінансування соціального захисту повинно бути спрямоване на оптимальний перерозподіл фінансових ресурсів у системі соціального захисту, а не на подальше скорочення його програм.

1.2. Особливості фінансування соціального захисту населення

Ефективність системи соціального захисту та рівень благополуччя населення нерозривно пов'язані з адекватним фінансовим забезпеченням, яке є ключовим елементом її функціонування. Для успішної реалізації ефективної політики соціального захисту необхідно створити відповідний фінансовий механізм, спроможний значно підвищити життєвий рівень кожного українця. Однією з необхідних умов для успішного здійснення функцій соціального захисту є своєчасне та повне фінансове забезпечення всіх соціальних виплат та програм.

Поділяючи соціальний захист на різні рівні, такі як соціальне страхування, соціальне забезпечення та гарантії держави, і розглядаючи їх як взаємодоповнюючі структурні елементи, можна зрозуміти, що кожен з них має власний унікальний фінансовий механізм. Такий комплексний підхід сприяє ефективному функціонуванню системи соціального захисту населення країни, підвищуючи її ефективність та результативність.

У функціонуванні фінансового механізму системи соціального захисту

населення важлива узгоджена взаємодія його структурних елементів. Механізм можна розглядати як сукупність складових, які взаємодіють для передачі й перетворення руху системи в певному напрямку. Фінансовий механізм системи соціального захисту населення розглядається у вузькому та широкому розуміннях. У широкому розумінні він охоплює автономні фінансові механізми соціального страхування, забезпечення та гарантій, які взаємодіють для забезпечення сталого розвитку та задоволення потреб громадян. У вузькому розумінні це конкретний комплекс методів і інструментів, закріплених законодавством, які забезпечують акумуляцію, перерозподіл і використання фінансових ресурсів для забезпечення добробуту суспільства та соціального захисту найбільш вразливих груп населення.

Україна використовує три основні форми соціального захисту - соціальне страхування, соціальне забезпечення та соціальну допомогу - для забезпечення фінансового захисту своїх громадян. Сам процес фінансового забезпечення можна умовно поділити на два етапи. Перший етап - формування фінансових ресурсів - включає в себе збір коштів від населення, роботодавців і держави через різні податки, внески та інші джерела. Другий етап - використання фінансових ресурсів - передбачає розподіл і витрачання цих коштів на соціальні програми, пільги, пенсії та інші види соціальної допомоги. Кожен з цих етапів має свої характеристики і складові, які впливають на ефективність фінансового забезпечення.

Основним джерелом фінансових ресурсів у сфері соціального захисту є ВВП, з якого в процесі розподілу та перерозподілу формуються первинні та вторинні доходи інституційних секторів економіки. Частину цих доходів направляють на формування централізованих та децентралізованих фондів фінансових ресурсів. Джерела фінансування можна об'єднати у три великі групи: 1) державні централізовані фонди, які включають державний та місцеві бюджети, а також різноманітні соціальні фонди; 2) державні децентралізовані фонди, що охоплюють фонди загальнообов'язкового державного соціального страхування; 3) недержавні соціальні фонди, які формуються за рахунок

добровільних внесків підприємств, населення та держави.

Однією з ключових умов успішного функціонування системи соціального захисту є збалансування потреби у фінансових ресурсах з наявними доходами. Основні фактори, які впливають на цю потребу, представлені на рисунку 1.1. Незважаючи на різноманітність чинників, які можуть впливати на фінансове забезпечення, найбільший вплив на потребу у фінансових ресурсах має кількість та розмір соціальних трансфертів, які функціонують у системі соціального захисту.

Рис. 1.1. Чинники, які впливають на потребу у фінансових ресурсах для соціального захисту населення

У теперішні часи, включаючи Україну, ми спостерігаємо зниження соціальної ролі держави, що є результатом кризи державних фінансів. Це викликає зменшення фінансування державних соціальних програм та збільшення уваги до соціального страхування, зокрема недержавного. Оптимальне фінансове забезпечення соціального захисту можливе лише за умови гармонійного розвитку всіх його форм, не допускаючи погіршення соціальної захищеності громадян. Тому вирішення проблеми фінансування соціального захисту має бути спрямоване на оптимальний перерозподіл

фінансових ресурсів у системі соціального захисту, а не на подальше скорочення його програм.

Стратегія соціально-економічного розвитку України ясно визначає курс на європейське спрямування країни, сприяючи впровадженню європейських стандартів і норм у законодавство та систему державного управління. Однак досягнення стратегічних і тактичних цілей соціального захисту населення неможливе без побудови відповідного механізму їх реалізації, що складається з трьох основних складових: правової, організаційної та фінансової підсистем.

Правова підсистема цього механізму передбачає розробку та прийняття комплексу нормативно-правових актів, які визначають основи для прийняття конкретних рішень. Ці акти мають визначати категорії осіб, які мають право на соціальний захист, встановлювати принципи його надання, регулювати сфери відповідальності осіб, суб'єктів господарювання та держави у сфері соціального захисту, а також закріплювати види та форми соціальної допомоги.

Організаційна підсистема механізму реалізації соціального захисту передбачає створення системи організаційного забезпечення, включаючи мережу органів загальної та спеціальної компетенції у сфері соціального захисту населення, розподіл повноважень і відповідальності між цими органами на різних рівнях адміністративно-територіального устрою тощо.

Фінансовий механізм реалізації соціального захисту населення включає у себе два основних аспекти: формування джерел фінансових ресурсів та їхнє використання для виконання програм та заходів. У контексті ринкової економіки соціальний захист населення здійснюється за рахунок фінансових ресурсів всіх економічних суб'єктів: домашніх господарств, підприємств та держави.

Цей процес вимагає обґрунтованого вибору методів, форм та інструментів для оптимального використання фінансових ресурсів. Крім того, це також передбачає встановлення ефективних механізмів контролю та моніторингу, які забезпечують прозорість та ефективність використання цих ресурсів для соціального захисту населення (рис. 1.2.).

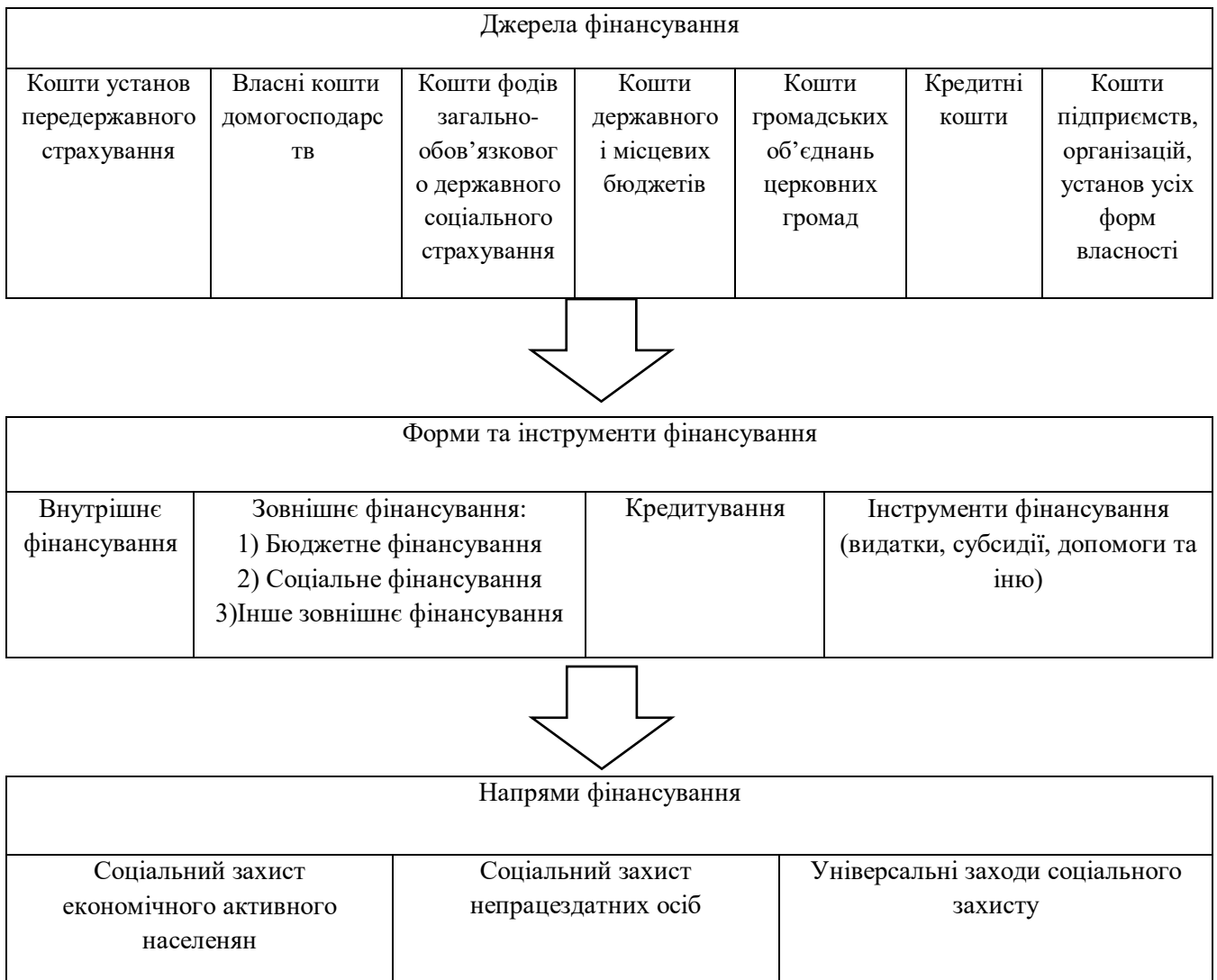

Рис. 1.2. Схема фінансового механізму реалізації соціального захисту

населення

Незважаючи на різноманітні джерела фінансування соціального захисту населення, центральну роль відіграють кошти, які накопичуються у централізованих та децентралізованих фондах фінансових ресурсів держави. Окрім коштів з бюджетів на всіх рівнях, значну роль у фінансуванні соціального захисту населення відіграють також кошти, зібрані через систему соціального страхування, особливо через Пенсійний фонд України. Ці кошти використовуються для забезпечення добробуту більшості громадян після завершення активної трудової діяльності, а також у випадку настання соціальних ризиків, що можуть призвести до тимчасової чи постійної втрати працездатності.

Таким чином, фінансове забезпечення соціального захисту можна

описати як систему грошових відносин, які мають розподільчий характер. Ці відносини формуються через оподаткування та спеціальні внески, що спрямовуються до централізованих та децентралізованих фондів фінансових ресурсів. Ці ресурси потім використовуються для фінансування соціальних виплат через основні форми соціального захисту: соціальне забезпечення, соціальне страхування та соціальну допомогу. Навіть за умов економічної нестабільності та фінансових труднощів, фінансування соціальної сфери залишається важливим завданням. Для вирішення цієї проблеми можна залучити не лише державу, але й громадян та підприємства. Основні шляхи вдосконалення механізму фінансування соціальної сфери включають посилення відповідальності за ефективне використання коштів, розподіл повноважень між різними рівнями влади та залучення неурядових організацій до надання соціальних послуг. Тільки комплексне впровадження цих заходів дозволить досягти підвищення ефективності фінансування соціальної сфери та покращення якості життя населення.

РОЗДІЛ 2

ОСОБЛИВОСТІ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ В УКРАЇНІ

2.1. Аналіз складових фінансового забезпечення соціального захисту населення

Для оцінки стану соціальної політики важливо аналізувати загальний рівень соціального забезпечення. Ключові показники, які використовуються у такому аналізі включають прожитковий мінімум, середню заробітну плату, індекс споживчих цін, межу бідності за відносним критерієм, рівень бідності, а також кількість зайнятого та безробітного населення. Ці показники відображають ступінь економічного забезпечення населення, його доступ до основних матеріальних благ і послуг, а також рівень соціальної нерівності в суспільстві(табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Оцінка стану соціальної політики України за 2021-2023 роки

Назва показника	2021	2022	2023	Абсолютне відхилення звітного періоду до	
				2021 року	2022 року
Прожитковий мінімум, грн.	2270	2481	2684	414	203
Середньомісячна заробітна плата, грн.	15700,7	15116,4	16836	1135,35	1719,6
Індекс на споживчі товари та послуги, %	110	126,6	105,1	-4,9	-21,5

Як бачимо з табл.2.1. збільшення прожиткового мінімуму у 2023 році відображає позитивний тренд у соціальній політиці. Цей показник встановлює базовий рівень необхідний для достатнього матеріального забезпечення, що є важливим сигналом.

Сучасний прожитковий мінімум відображає мінімальний набір продуктів, непродовольчих товарів та послуг, необхідних для задоволення основних соціальних і культурних потреб людини. Однак система соціальних гарантій часто залишається недостатньою у реальному житті. В Україні державні соціальні гарантії, які є основним джерелом існування, зазвичай недостатні майже удвічі. Застарілість та неефективність інституту прожиткового мінімуму у поточній моделі уповільнили і навіть призвели до зупинки не лише соціальних, але й економічних реформ у багатьох сферах соціально-економічного життя. У країні існують два різних рівня прожиткового мінімуму, що ускладнює ситуацію.

Отже, в Україні використовується ресурсний метод для визначення розміру прожиткового мінімуму, який ґрунтується на динаміці економічних показників та фінансових можливостей бюджету. Це означає, що розмір прожиткового мінімуму не встановлюється з урахуванням потреби у соціальних гарантіях, а визначається в залежності від фінансових можливостей держави. У разі нестачі ресурсів у бюджеті для коригування та фінансування соціальних виплат, які залежать від розміру прожиткового мінімуму, темпи збільшення останнього обмежуються.

У результаті такого підходу в Україні спостерігається паралельне існування двох різних розмірів прожиткового мінімуму. Перший встановлений законодавчо у законі про Державний бюджет України на кожен відповідний рік. Другий розраховується Міністерством соціальної політики для моніторингу динаміки рівня життя відповідно до методології розрахунку споживчого кошика. Різниця між фактичним та законодавчо встановленим розмірами прожиткового мінімуму становить більше ніж у 2 рази (рис.2.1.).

Законодавчо встановлений прожитковий мінімум зростає помірно та регульовано, враховуючи фінансові можливості бюджету. Такий ріст залежить від наявності коштів у фінансових ресурсах. У той же час фактичний прожитковий мінімум змінюється лише відповідно до зміни вартості споживчого

кошика.

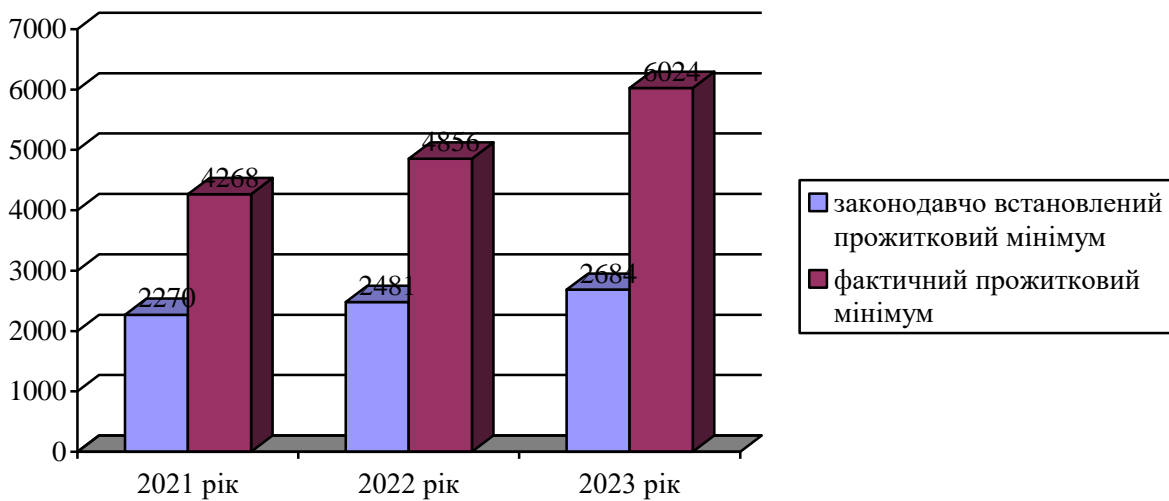

Рис.2.1. Динаміка фактичного та реального розміру прожиткового мінімуму в Україні

У 2023 році фактичний прожитковий мінімум перевищував законодавчо встановлений на 3340 грн. Однак він не відображав реальної вартості прожиття через застарілу методику розрахунку споживчого кошика. Існує кілька причин, що свідчать про це:

Споживчий кошик не переглядається кожні 5 років, як цього вимагає закон.

Норми харчування у споживчому кошику значно занижені порівняно з рекомендованими ВООЗ. Він базується на вуглеводній моделі харчування, відмінній від білково-вітамінної моделі, що є поширеною серед економічно розвинутих країн.

В наборі непродовольчих товарів та послуг не враховуються сучасні потреби та життєво необхідні витрати, такі як освіта, житло, зв'язок, медицина. Деякі товари та послуги вже не є актуальними.

Крім того, на сьогодні нормативний метод розрахунку характеризується впливом певної системи цінностей на вибір між окремими продуктами, товарами та послугами. Значний розрив між реальним та номінальним прожитковим мінімумом призводить до зменшення фактичних доходів родин і зростання безробіття серед населення. Оскільки більшість соціальних виплат

залежить саме від меншого показника прожиткового мінімуму, громадяни, які належать до соціально вразливих категорій, та отримують соціальні виплати від держави, фактично отримують лише частину коштів, які мали б їм належати для гідного життя.

У законодавстві передбачено показник "рівень забезпечення прожиткового мінімуму", який використовується для визначення соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям до того часу, поки економічна ситуація в Україні не стабілізується. Присутність цього показника призводить до обмеження ролі прожиткового мінімуму як основного інструменту соціальної політики та звужує права отримувачів допомоги.

Зрозуміло, що розмір прожиткового мінімуму безпосередньо залежить від фінансово-економічної ситуації в країні, рівня життя та доходів населення, темпів зростання ВВП та коливання інфляції. Підвищення прожиткового мінімуму відбувається з урахуванням реальних можливостей держави забезпечити своєчасне та повне фінансування уже прийнятих рішень щодо соціального захисту населення.

Проте однією з важливих причин заниження прожиткового мінімуму є той факт, що він втратив свою роль як соціальний стандарт і перетворився на лише "точку відліку" у регулюванні економічних відносин.

На сьогоднішній день соціальні стандарти в Україні стали скоріше інструментом фінансового управління, ніж соціальним орієнтиром. Наприклад, вимушена оптимізація витрат у негативно позначилася на системі соціального захисту, а замороження розміру прожиткового мінімуму разом із всіма пов'язаними з ним соціальними виплатами ще більше поглибило бідність, нерівність та соціальну ізоляцію соціально вразливих груп населення.

Активне стримування законодавчо встановленого прожиткового мінімуму суперечить об'єктивним показникам вартості життя та інфляційним змінам. Нерівність у встановленні розміру прожиткового мінімуму і його фактичне відведення від основних функцій у сферах його застосування унеможливають підвищення офіційно встановленого розміру.

Світовий досвід чітко підтверджує, що прожитковий мінімум перш за все є орієнтиром і маркером ефективності політики розподілу доходів. Соціальні стандарти в кожній країні мають свої відмінності, проте споживчий кошик виступає переважно як маркер інфляції.

Моніторинг цін на товари і послуги, що увійшли до споживчого кошика, дозволяє відстежувати рівень інфляції і на його основі вже коригувати соціальні виплати. У зворотньому напрямку в Україні зростає кількість виплат, штрафів, платежів та зборів, прив'язаних до розміру прожиткового мінімуму (понад 150 різних видів виплат). Більшість з них не мають відношення до прожиткового мінімуму як критерію бідності чи базового соціального стандарту.

Серед основних видів виплат, які залежать від встановленого розміру прожиткового мінімуму в Україні, є грошова допомога співробітникам бюджетного сектору, різноманітні штрафи, соціальні виплати та заробітна плата у бюджетній сфері.

Аналізуючи обсяги та динаміку фінансових ресурсів, що спрямовуються на фінансування соціальної сфери, можна виявити основні тенденції та пріоритети державної політики у цій сфері. В Україні основною формою фінансування соціальної сфери є прямі бюджетні видатки. (табл.2.2)

Фінансування соціальної сфери за функціональним призначенням охоплює освіту, охорону здоров'я, навколишнє середовище, житлово-комунальне господарство, духовний та фізичний розвиток, а також різноманітні підсистеми, представлені окремими інституціями. Наприклад, це включає фінансування соціального захисту у разі непрацездатності, пенсійні виплати, допомогу ветеранам війни та праці, учасникам бойових дій та антитерористичної операції, підтримку молодих і багатодітних сімей, дітей та молоді, компенсації за безробіття, а також фінансування фундаментальних та прикладних досліджень у сфері соціального захисту та інших сферах цієї діяльності.

За допомогою аналізу фінансових ресурсів, що надходять до соціальної

сфери, можна визначити їхню ефективність та відповідність потребам суспільства, а також ідентифікувати можливі обмеження та необхідність подальшого розвитку цієї сфери.

Протягом 2021–2023 років в Україні спостерігається зростання абсолютних значень видатків бюджету на соціальну сферу, однак їхня частка в розрахунку на ВВП та загальних видатках бюджету зменшується. Це свідчить про недооцінку значення соціальної сфери та неефективність механізму її бюджетного фінансування.

Таблиця 2.2.

Динаміка видатків бюджету соціального призначення в Україні у
2021–2023 рр., млн. грн.

Показник	2021 рік	2022 рік	2023 рік	Відхилення 2023 року до	
				2021 року	2022 року
ВВП	5459574	5191028	6537825	1078251	1346797
Видатки бюджету усього	1490258,9	2705423,3	4014418,1	2524159	1308995
зокрема соціальний захист та соціальне забезпечення	339278,9	425987,0	469251,2	129972,3	43264,2
освіта	63837,1	58508,1	60452,2	-3384,9	1944,1
охорона здоров'я	170505,2	184267,8	179258,2	8753	-5009,6
охорона навколишнього середовища	8200,2	4714,1	5202,5	-2997,7	488,4
житлово- комунальне господарство	164,1	528,6	8369,4	8205,3	7840,8
духовний та фізичний розвиток	15970,3	11051,3	11817,7	-4152,6	766,4
Частка соціальної сфери у ВВП,%	11	13,2	11,2	0,2	-2
Частка соціальної сфери у видатках бюджету,%	40,1	25,3	18,3	-21,8	-7

Аналіз механізму бюджетного фінансування соціальної сфери в Україні виявляє низку проблем, які потребують розв'язання. Бюджетні видатки на соціальну сферу є різноплановими та мають як державне, так і місцеве джерело фінансування. Вони відрізняються за функціональним, відомчим та цільовим призначенням. Це ускладнює систему фінансування соціальної сфери, знижує рівень узгодженості між окремими інституційними складовими та рівнями, підвищує витрати на утримання та управління закладами соціальної сфери.

Проблема поглиблюється тим, що бюджетне фінансування відбувається виключно через Державну казначейську службу України, а адресна соціальна допомога адмініструється спеціальною інституцією, відповідним відомством

або міністерством.

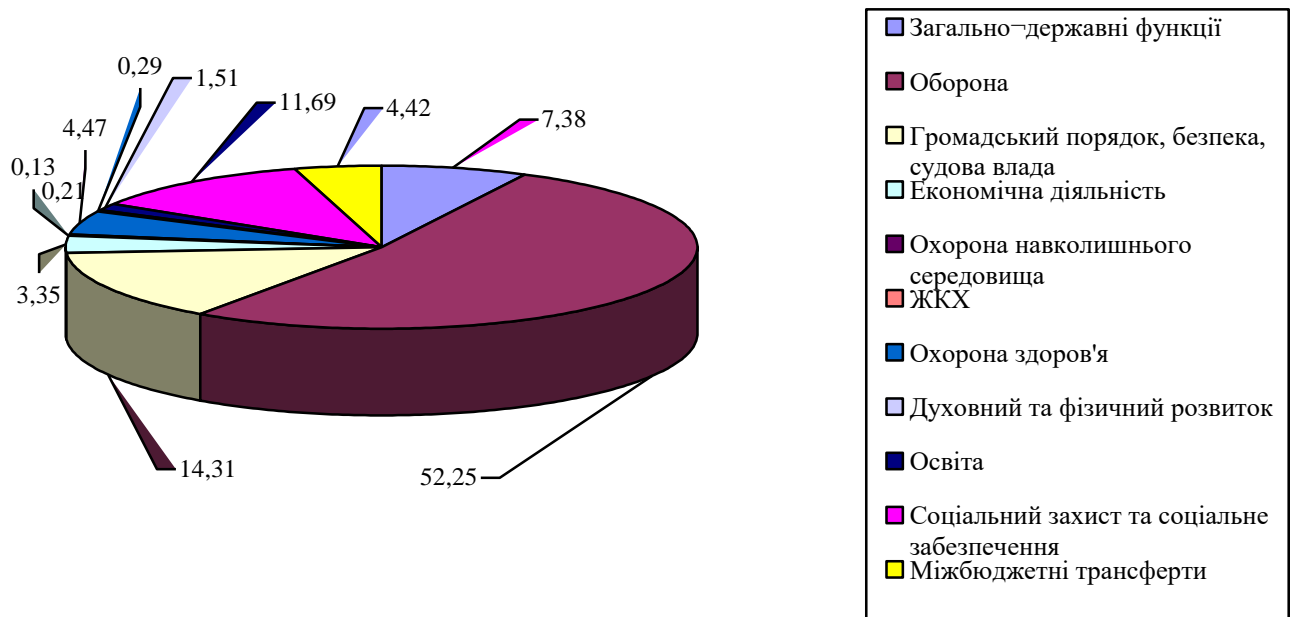

Рис.2.2. Структура державних видатків у 2023 році

На практиці, у процесі планування бюджетного фінансування соціальної сфери в Україні пріоритетні напрямки державної політики та їх фінансування визначаються фінансовими можливостями. Це часто призводить до відхилень поточних витрат від стратегічних програм соціальної політики, недовиконання видаткової частини бюджету та недостатньої якості соціальних послуг, що призводить до неповного та неякісного виконання функцій держави у сфері соціального захисту населення.

«За два роки повномасштабного вторгнення видатки на соціальний захист та соціальне забезпечення (далі – соціальне забезпечення) за функціональною класифікацією виросли на 38,3% (130 млрд грн). У 2023 році на соціальне забезпечення було спрямовано 469,3 млрд грн або 11,7% сукупних видатків держбюджету. Це на 10,2% або на 43,3 млрд грн більше порівняно з 2022 роком (рис. 2.3). Зокрема видатки на соціальний захист пенсіонерів виросли на 40,7 млрд грн до 273,6 млрд грн через індексацію пенсій у 2023 році» [12]. (рис.2.3.)

Умови нестабільності економіки також призводять до втрати змісту

впровадження програмно-цільового методу бюджетування. Це може призвести до існування багатьох програм, які не відповідають пріоритетам або ресурсним можливостям держави, а також до програм, які визнано неефективними. Крім того, відсутність наступництва в частині завершення державних програм ставить під сумнів ефективність витрачання бюджетних коштів у минулі роки.

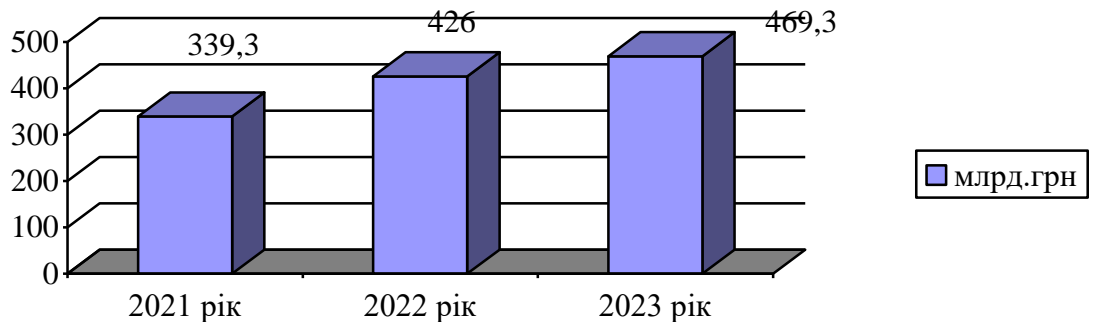

Рис.2.3. Фактичні видатки Державного бюджету України на соціальний захист і соціальне забезпечення

«Найбільшою бюджетною програмою Мінсоцполітики традиційно є трансферт із державного бюджету до Пенсійного фонду (ПФУ) на фінансування пенсійних програм та покриття дефіциту Фонду. В 2023 році ця сума становила 35,2% доходів бюджету Пенсійного фонду. Другими за обсягом є видатки Мінсоцполітики на соціальний захист громадян, які потрапили у складні життєві обставини (у тому числі ВПО), підтримка малозабезпечених родин (у т.ч. житлові субсидії та оплата пільг на житлово-комунальні послуги), соціальний захист дітей та сімей, соціальний захист осіб з інвалідністю». [8]

Найбільш проблемним аспектом фінансування соціальної сфери залишається система міжбюджетних трансфертів. Умови децентралізації бюджетних витрат призводять до нечітких та розмитих пропорцій та меж у соціальній сфері. На тлі розмаїтості підсистем відбувається дублювання функцій та втрата інших.

Існуюча система розподілу бюджетних коштів розроблялась з позиції ефективного розподілу обмежених фінансових ресурсів, проте видатки розподіляються за видами бюджетних установ, а не за їх функціональним

призначенням. Це призводить до того, що система міжбюджетних трансфертів та субвенцій стає недостатньо прозорою та містить занадто багато проміжних ланок та розпорядників.

Недосконалість цієї системи викликає глибші соціально-економічні проблеми, такі як втрата мотивації місцевих органів влади до оптимізації видатків на соціальні програми та підвищення їх ефективності. Місцеві органи самоврядування не мають достатнього маневрового простору в розподілі зібраних податкових коштів та інструментів для їх збільшення й контролю. Таким чином, втрачається суть децентралізації як економічного механізму, що призводить до погіршення кінцевого результату реалізації соціальних заходів.

Отже, механізм фінансування соціальної сфери України потребує перегляду на інституційному рівні його реалізації, а також перегляду складу та структури. Важливо дотримуватись обраних та ухвалених стратегій у довгостроковому періоді з мінімальними тактичними відхиленнями, а також розширювати джерела фінансування соціальних послуг.

У сучасних умовах особливо актуальним стає питання підвищення ефективності бюджетних видатків та посилення їх цільового використання бюджетними закладами соціальної сфери. Потрібно встановити взаємозв'язок між кінцевими результатами діяльності бюджетних закладів та обсягами їх фінансування. Незважаючи на багаторівневий та багатоканальний характер фінансування соціальної інфраструктури, основним джерелом фінансових ресурсів, що забезпечують її функціонування і розвиток, є державні та місцеві бюджети.

До основних підходів щодо вдосконалення наповнення бюджету та оптимального фінансування соціальної сфери можна віднести наступні кроки:

Розширення сфери використання ринкових інструментів соціального захисту, таких як підтримка обов'язкового та добровільного страхування, розвиток накопичувальних страхових систем та інші.

Використання нетрадиційних форм залучення коштів, наприклад, через механізм діяльності державних пенсійних фондів та інститутів медичного

страхування.

Ці заходи спрямовані на підвищення ефективності використання бюджетних коштів у соціальній сфері та забезпечення належного рівня соціального захисту населення.

2.2. Особливості соціального захисту населення в умовах війни

Рік 2022 став випробуванням для України через повномасштабне вторгнення Росії. Ця подія призвела до втрат людських життів, економічного спаду та значних збитків. Уряд, за підтримки міжнародних партнерів, зосередився на критично важливих соціальних видатках для подолання кризи та зменшення рівня бідності. Незважаючи на бюджетні обмеження, Україна продовжувала фінансувати соціальні програми та стимулювати зайнятість з метою збереження системи соціального забезпечення та підтримки економічної стійкості.

Уряд акцентував увагу на цифровізації для забезпечення кращого доступу українців до соціальної допомоги під час війни. Також були прикладені зусилля для підтримки внутрішньо переміщених осіб (ВПО) через спрощену реєстрацію, фінансування допомоги ВПО та надання притулків, де це було можливо. Вплив війни продовжував збільшуватися, що призвело до інфляції, зниження економічної активності та високого рівня безробіття, але незважаючи на це, Україна продовжувала діяти для забезпечення соціальної стабільності та підтримки свого народу.

Чинні програми соціального забезпечення в Україні залишилися, але охоплення зменшилося через міграцію та бюджетні обмеження. Для координації благодійності та підтримки різноманітних ініціатив було введено електронне врядування. Допомога з безробіття була скорочена з метою стимулювання пошуку роботи: «Повномасштабне вторгнення призвело до

падіння економічної активності в Україні, що негативно вплинуло на бюджетні надходження.¹⁴ Крім того, у березні та квітні 2022 року уряд запровадив кілька податкових пільг, які потім поступово скасовувалися. У той же час, уряд зіткнувся з проблемою суттєвого збільшення видатків на оборону та безпеку. Уряд визначив видатки на соціальний захист як пріоритетні, але виникла необхідність збільшити витрати на підтримку ВПО. Загалом ще у квітні 2022 року потреби у фінансуванні бюджету офіційно оцінювалися в 5 млрд доларів на місяць, що підтвердив і МВФ. Проте міжнародна допомога досягла цього рівня лише в грудні 2022 року. В інші місяці фінансові потреби покривалися за рахунок облігацій внутрішньої державної позики (безпосередньо придбаних НБУ та розміщених на ринку) та міжнародної допомоги, яка надходила у вигляді грантів або пільгових позик». [38]

«Загалом у 2022 році видатки зведеного бюджету (державного та місцевих бюджетів) суттєво зросли, насамперед за рахунок фінансування в розмірі 31,2 млрд доларів США, отриманого від міжнародних партнерів. Із них гранти¹⁵ становили 44,4% і були отримані переважно від США (майже 12 млрд доларів США). Міжнародні партнери надавали запозичення на пільгових умовах, щоб уникнути суттєвого негативного впливу на боргову стійкість України. Зокрема, ЄС надав 7,1 млрд євро на пільгових умовах у рамках програм макрофінансової допомоги» [38]

«Згідно з офіційними заявами міжнародна допомога спрямована на фінансування пріоритетних видатків уряду, крім оборони та безпеки, що дозволить країні продовжувати розвиватися. Це, насамперед, соціальні видатки, виплата заробітної плати, закупівлі, певна термінова та невідкладна реконструкція» [38]

Україна має складну та відносно дорогу систему соціального захисту (SSN), у якій багато пільг усе ще надаються за категорійними принципами[^] @ За даними Світового банку, витрати на соціальне страхування до 2022 року становили 3% ВВП, причому майже половина населення була залучена до тієї чи іншої форми програми соціального захисту. Система була оцінена як така,

що має слабкі сторони, «у тому числі охоплення, гендерні розбіжності, інклюзивність та достатність виплат». [38]

Дані Світового банку, які використовуються для рисунку 2.4, показують підвищення рівня бідності в Україні у 2022 році. Через початок повномасштабної війни в Україні, Світовим банком було прогнозовано відкладення України у досягненні зменшення бідності на 15 років.

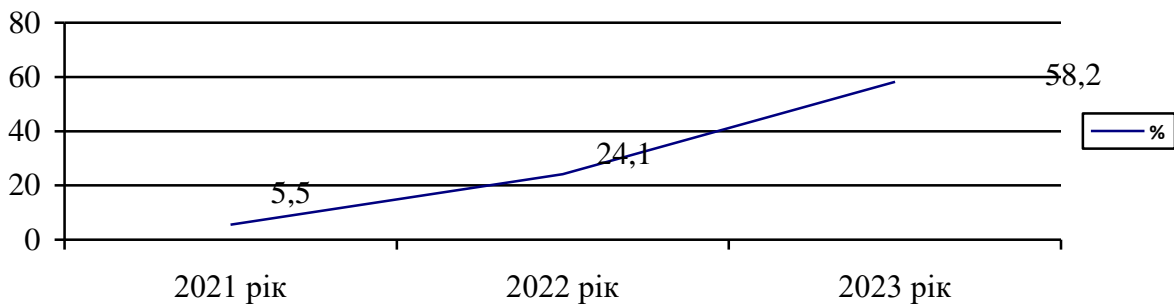

Рис.2.4. Рівень бідності населення у 2021-2023 роках

Аналізуючи результати рис.2.4., можна відзначити катастрофічне зростання рівня бідності у 2022 році порівняно з попередніми роками, коли він сягнув 58,2%. Це свідчить про те, наскільки сильно нестабільний стан країни погіршив фінансове становище населення. У 2021 році відсоток рівня бідності був найменшим і становив 5,5%, що є позитивною тенденцією. Протягом 2019-2020 років цей показник тримався на рівні 7,1%.

До того ж, згідно інформації від Світового банку, бідністю вважається ситуація, коли людина проживає за менш ніж 5,5 доларів США на день.

Дослідження впливу війни на соціальний захист проведено шляхом порівняння показників видатків на соціальну допомогу українцям протягом 2021-2023 років (див. рисунок 2.5).

З проведеного аналізу випливає, що кошти, що спрямовані на соціальну допомогу громадянам України, становлять значну частину видатків з бюджету. Загалом, у 2023 році у державному бюджеті передбачено 163,1 млрд гривень на надання соціальної допомоги, що є значним зростанням порівняно з 2022 роком, коли було виділено 150,7 млрд гривень, та значною відмінною від 2021

року, коли сума складала 51,8 млрд гривень менше, ніж у 2023 році.

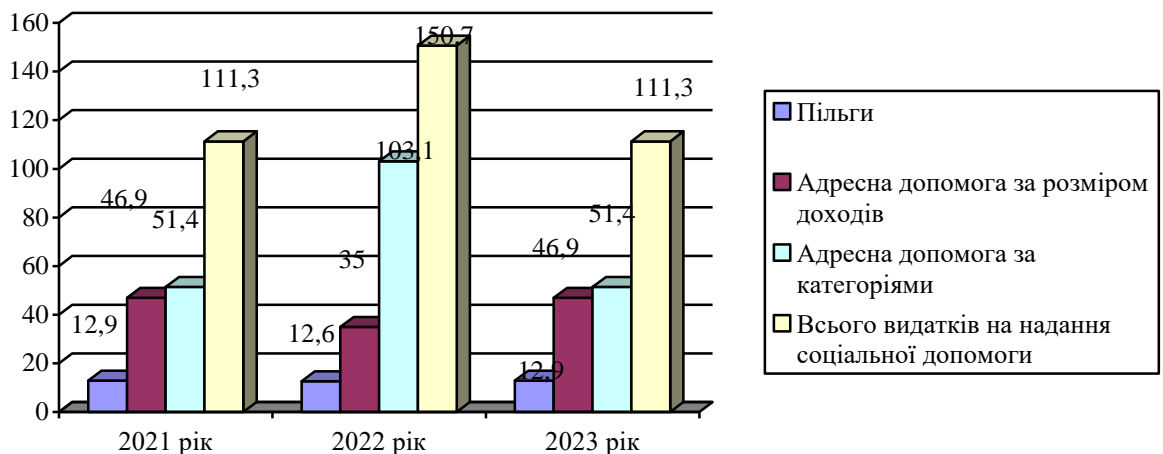

Рис.2.4. Видатки на надання соціальної допомоги населенню у 2021-2023 роках

Розмір адресної допомоги за категоріями також збільшився. У 2022 році він становив 103,1 млрд гривень, а у 2023 році зрос на 6,6 млрд гривень, що є позитивною тенденцією. Також помітно збільшення адресної допомоги за розміром доходів з 35 млрд гривень у 2022 році до 41,4 млрд гривень у 2023 році.

Незначні зміни відбулися у розмірі наданих пільг, які зменшилися з 12,9 до 12,1 млрд гривень. У 2022 році значна частина видатків на соціальну допомогу була спрямована на проживання внутрішньо переміщеним особам, особам з інвалідністю з дитинства та дітям з інвалідністю, а також на малозабезпечені сім'ї.

В 2024 році передбачено значне збільшення видатків на соціальний захист населення до 469 млрд гривень, що на 25 млрд гривень більше, ніж у 2023 році. Це дозволить провести підвищення розміру мінімальної заробітної плати, прожиткового мінімуму на одну особу, а також здійснити індексацію пенсій та збільшення їх розміру.

У бюджеті держави на 2024 рік вперше передбачено виділення коштів на соціальну підтримку військовослужбовців у цивільному житті; програму "Інститут ветеранів"; пілотну програму із зубопротезування та виготовлення протезів для військовослужбовців, які отримали важкі поранення та

інвалідність під час війни. Також передбачено понад 5 млрд гривень на програму забезпечення житлом військовослужбовців та родин загиблих, 50 млрд гривень на виплату субсидій та пільг, та 27 млрд гривень на підтримку сімей з дітьми.

У середньостроковій перспективі реформи у сфері соціальної політики держави будуть спрямовані як на посилення соціального захисту різних категорій населення, так і на розв'язання питань комплексного регулювання системи соціального захисту.

Завданнями на 2025–2026 роки є:

1. Продовження аналізу та визначення підходів щодо підвищення рівня забезпечення прожиткового мінімуму для призначення допомоги малозабезпеченим сім'ям з урахуванням фінансових можливостей державного бюджету.

2. Забезпечення максимальної адресності та наближеності надання належної соціальної підтримки тим, хто її потребує.

3. Трансформація програм соціальної підтримки населення в єдину базу соціальної допомоги з урахуванням уніфікованих критеріїв обрахунку сукупного доходу сім'ї та її фінансово-майнового стану.

4. Удосконалення механізмів підтримки незахищених верств населення.

5. Забезпечення своєчасного та в повному обсязі фінансування пенсійних виплат, призначених відповідно до чинного законодавства, та щорічної індексації пенсій з 1 березня.

6. Упорядкування системи пенсійного забезпечення в контексті реструктуризації соціального захисту, визначення місця в ньому та співвідношення всіх видів виплат і допомог, умов їх призначення, перерахунку та виплати.

7. Переформатування солідарних пенсій та визначення єдиних підходів до нарахування страхових пенсій для всіх категорій громадян.

8. Завершення уніфікації адміністрування виплат у системі

соціального страхування через Пенсійний фонд України.

9. Розвиток системи соціальних послуг як ключового інструмента для допомоги людям, які потрапили у складні життєві обставини, зокрема внаслідок повномасштабного вторгнення російської федерації в Україну, і потребують посиленої психосоціальної допомоги.

Основними пріоритетами бюджетної політики на 2024 рік, які вплинули на структуру видатків державного бюджету, визначено наступне:

Першочергове фінансування сектору безпеки та оборони для забезпечення національної безпеки та відстоювання територіальної цілісності країни.

Посилення обороноздатності держави для відсічі збройної агресії Російської Федерації та забезпечення стійкості перед можливими загрозами.

Реформування оборонно-промислового комплексу з метою підвищення ефективності та конкурентоспроможності виробництва.

Виробництво сучасних видів озброєння, зокрема морських дронів і безпілотників, для забезпечення потреб армії та підвищення її бойової готовності.

Створення ефективної системи підтримки військових та їхніх сімей є одним із головних пріоритетів у 2024 році. Це включає такі заходи, як забезпечення соціальної та економічної підтримки військовослужбовців та їхніх родин, ментальна та фізична реабілітація ветеранів, їхнє інтегрування в суспільство та економіку, компенсація збитків постраждалим від війни, та відновлення зруйнованого майна та інфраструктури.

Головні напрямки видатків у 2024 році, зокрема, включають оборону, громадський порядок, безпеку та судову владу, а також соціальний захист і соціальне забезпечення населення. Загальний ресурс на оборонні видатки передбачено в сумі 1182,7 млрд гривень. До основних статей цих видатків належать грошове забезпечення та заробітна плата для військових, а також створення, закупівля, модернізація та ремонт озброєння та військової техніки.

Крім того, видатки загального фонду будуть спрямовані на закупівлю

паливно-мастильних матеріалів, речового та іншого забезпечення, продуктів харчування, медикаментів та перев'язувальних матеріалів, оплати комунальних послуг та фінансування інших потреб оборонної сфери.

«Для фінансування сфери соціального захисту та забезпечення на 2024 рік передбачено 476,8 млрд грн, що на 21,1 млрд грн, або на 5%, більше, ніж показник уточненого плану 2023 року. У поточному та наступному роках очікується збільшення кількості людей, які потребуватимуть соціальної допомоги, а також запровадження нових форм соціального захисту» [6].

Це значний крок у забезпеченні соціального захисту та підтримки найбільш вразливих верств населення України. Фінансування програм соціального захисту громадян, які потрапили у складні життєві обставини, дозволить надавати їм необхідну допомогу та підтримку.

Платежі за житлові субсидії та пільги для оплати житлово-комунальних послуг, а також придбання побутового палива та скрапленого газу є важливими інструментами забезпечення житлового комфорту та підтримки для мільйонів домогосподарств по всій країні. Така державна підтримка допоможе покращити умови проживання для громадян та забезпечить їхні базові потреби.

Державний бюджет на 2024 рік передбачає значні видатки на соціальний захист осіб з інвалідністю та дітей з інвалідністю. Особлива увага приділяється фінансуванню протезно-ортопедичних виробів підвищеної функціональності з використанням новітніх технологій для забезпечення осіб з інвалідністю, у тому числі 2,3 тис. військовослужбовців.

Також значна частка бюджетних коштів на 2024 рік буде спрямована на підтримку ветеранів. Майже 4 млрд гривень передбачено на ці цілі, що майже удвічі перевищує обсяг фінансування у попередньому році. Планується забезпечення різноманітних заходів з ментальної, спортивної, фізичної та психологічної реабілітації, а також професійної адаптації. Фінансові ресурси також передбачені на впровадження інституту помічника ветерана для полегшення їхнього переходу з військової служби до цивільного життя. Прогнозується, що в системі працюватиме 15 тисяч помічників ветерана.

У 2024 році заплановано значні видатки з державного бюджету на підтримку ветеранів та осіб з інвалідністю. Передбачено фінансування житлових потреб 2261 особи, а також роботу Українського ветеранського фонду для надання фінансової підтримки ветеранам та їх сім'ям для втілення проектів.

Також планується надання одноразової грошової допомоги в разі смерті або інвалідності, а також фінансування Національного військового меморіального кладовища та розвитку ветеранського руху.

У 2024 році передбачається проведення щорічної індексації всіх видів пенсій та впровадження комплексної реформи пенсійної системи. Ця реформа базуватиметься на нових принципах, які включатимуть в себе використання коефіцієнтів та балів для забезпечення рівності розмірів пенсій для осіб з однаковими умовами виходу на пенсію. Очікується, що такий підхід сприятиме підвищенню середньої пенсії в Україні.

У контексті реформування системи соціальних трансфертів передбачаються наступні кроки:

Захист бідних шляхом посилення адресності програм соціальної допомоги.

Ліквідація фінансово незабезпечених програм соціального захисту та концентрація бюджетних коштів на найбільш важливих напрямках соціальної політики.

Переведення соціальних пільг у грошову форму, що дозволить громадянам вибирати, скільки витратити на житло чи транспортні послуги, і підтримає фінансове становище надавачів цих послуг.

Впровадження економічно обґрунтованих критеріїв визначення права на отримання державної соціальної допомоги.

Спрощення процедур призначення всіх видів державної соціальної допомоги за допомогою мережі консультаційних служб та сучасних інформаційних технологій для дистанційного консультування громадян.

Ці кроки спрямовані на покращення ефективності та доступності системи

соціальної підтримки громадян, забезпечуючи їм необхідну допомогу в умовах економічних викликів та змін у пенсійній системі.

Отже, в сучасних умовах війни головною функцією держави є забезпечення ефективної реалізації політики соціального захисту на територіях, які постраждали від конфлікту, та надання підтримки її жителям. Одним із найважливіших завдань цієї політики є забезпечення суспільства доступною та якісною допомогою, а також розробка механізмів надання соціальних послуг, які були б узгоджені з досвідом європейських країн у післявоєнний період.

Це означає, що держава повинна активно сприяти відновленню соціальної інфраструктури, надавати допомогу постраждалим громадянам, включаючи фінансову, медичну та психологічну підтримку. Крім того, важливо впроваджувати програми реінтеграції для людей, які постраждали від війни, щоб їхнє повернення до звичного життя було якнайбільш успішним і безпечним.

При цьому важливо враховувати найкращі практики та досвід країн Європи, які також переживали воєнні конфлікти і успішно впроваджували політику соціального захисту після їх завершення. Це може включати в себе створення програм професійної перепідготовки, підтримку малого бізнесу та розвиток місцевих ініціатив для покращення якості життя населення.

РОЗДІЛ 3

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ УДОСКОНАЛЕННЯ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ

3.1. Соціальний захист населення у зарубіжних країнах

Системи соціального захисту у різних країнах визначаються їхніми унікальними історичними, культурними та економічними умовами. Зарубіжний досвід у цій сфері може бути корисним для України у формуванні власної моделі соціального захисту. Наприклад, країни Європи та США розвинули досить комплексні системи, які забезпечують громадянам доступ до медичної допомоги, освіти, пенсійного забезпечення та інших соціальних послуг.

Однак, важливо враховувати, що моделі соціального захисту, які існують у розвинених країнах, можуть не підходити для України безпосередньо, оскільки вони мають різні економічні та політичні умови. Тому важливо враховувати контекст та особливості кожної країни при впровадженні нових заходів у сфері соціального захисту.

Україна має можливість вивчати досвід інших країн і адаптувати його до своїх потреб, враховуючи свої унікальні виклики та можливості. Важливо поєднувати цей зарубіжний досвід з власними дослідженнями та аналізом, щоб розробити ефективну модель соціального захисту, яка враховуватиме потреби та інтереси українського населення.

Так, моделі соціального захисту можуть варіюватися залежно від співвідношення різних елементів у їх загальній структурі. Основні моделі зазвичай ґрунтуються на державному соціальному забезпеченні або соціальному страхуванні, але можуть також включати елементи приватного страхування чи особистих накопичень.

Універсальна модель соціального захисту, яка фінансується з державного

бюджету, забезпечує всім громадянам визначений рівень доходів і соціальних послуг незалежно від особистого трудового внеску. Це сприяє досягненню соціальної справедливості у суспільстві та скороченню нерівності в розподілі соціальних та економічних ресурсів.

Перевагами універсальної моделі є забезпечення всім громадянам визначеного рівня соціального захисту та відсутність необхідності у складних процедурах для отримання певних видів допомоги. Це також сприяє спрощенню системи та зменшенню адміністративних витрат.

Проте, важливо враховувати, що універсальна модель може потребувати значних фінансових ресурсів з державного бюджету, що може бути викликом у ситуаціях обмежених бюджетних можливостей. Також, деякі критики вказують на можливість зловживання системою та неспроможність забезпечити мотивацію до праці усіх членів суспільства.

«У забезпеченні потреб найменш захищених верств населення переважають методи прямого (цільового) перерозподілу через податкову систему та бюджет. Спостерігається тенденція до посилення ролі приватних і регіональних (муніципальних) служб соціального забезпечення для надання адресної допомоги. Потреби населення є підставою для визначення межі соціальних витрат. Витрати на соціальні послуги розглядаються як інвестиції у людський капітал, що є найвищою цінністю та умовою економічного зростання. Майбутнє цієї моделі визначає глибоке усвідомлення того, що люди здатні власною працею поліпшити свій добробут» [7].

Зазначена модель соціального захисту ґрунтується на системі соціального страхування, де внески заробітчан та роботодавців використовуються для забезпечення підтримки у разі потреби. Бідність бореться тут одночасно зі збереженням високих життєвих стандартів для всіх членів суспільства. У такій моделі, регулювання ринку праці та зайнятість відбуваються за участю соціальних партнерів. Мета соціальної політики в цьому випадку полягає в забезпеченні рівних можливостей і шансів для всіх у досягненні соціального статусу, який відповідає кожній особі. Держава не несе повної відповідальності

за соціальний розвиток громадян і їхню соціальну перспективу, але створює необхідні умови для цього у економічній, правовій та культурній сферах.

У Швеції, Фінляндії та Норвегії діє система соціального захисту, що поєднує державне соціальне забезпечення та соціальне страхування. Економіка цих країн в значній мірі спрямована на задоволення потреб їхніх громадян. Тут виділяється надзвичайно велика частка ВВП, що розподіляється через державний бюджет, а також значні фінансові ресурси зосереджені в руках держави. Важливим аспектом є домінування ідеї рівності та солідарності у реалізації соціальної політики, а також активна політика у сфері зайнятості та профілактичні заходи. В цих країнах також встановлено жорсткі політики доходів і високий рівень соціального захисту, який в основному фінансується державними коштами. Соціальна політика тісно пов'язана з державним регулюванням економіки, що має виражену соціальну спрямованість, тобто ставить собі за мету задоволення потреб громадян.

«Для Великої Британії, Ірландії, Канади є характерним регулювання соціальних процесів з боку держави, проте нижчий, ніж в універсальній моделі, рівень оподаткування і перерозподіл ВВП через держбюджет (не більше 40 %). Крім того, має місце приблизно рівний розподіл витрат на соціальне забезпечення між державою та приватним сектором, пасивна державна політика на ринку праці»[38].

Введення нових складових до системи соціального захисту, що включають додаткові форми колективного або індивідуального захисту, призводить до перегляду раніше усталених уявлень. Особливо це помітно в США та Японії. Навіть з наявністю національних систем соціального страхування в цих країнах, до середини 90-х років минулого століття обов'язкові соціальні виплати не перевищували 20% ВВП, у той час як в середньому по Європейському Союзу цей показник становив 28,2% до 2000 року. Ця ситуація сприяла розвитку добровільних форм соціального захисту, зокрема у сфері страхування життя. Японія та США разом щорічно збирають стільки страхових премій, скільки усі країни ЄС разом узяті. У сучасних умовах

системи соціального захисту цих країн більше відповідають моделі корпоративного або індивідуального захисту, ніж традиційним універсальним чи страховим моделям. Проте статистика свідчить, що наразі мова йде переважно про моделі соціального захисту, які спрямовані на розвиток колективних або індивідуальних форм, які не замінюють, а доповнюють обов'язкові елементи. Таким чином, соціальне страхування залишається найбільш поширеним і значущим елементом системи соціального захисту у більшості країн світу.

У європейській економічній зоні обсяг коштів, які щорічно перетинають межі через механізм соціального страхування, вдвічі перевищує асигнування державного бюджету та втричі – надходження на додатковий захист. Розвинені країни найчастіше використовують різноманітні економічні важелі для успішної реалізації соціальної політики. Однак державна підтримка найбільш вразливих верств населення має значне значення в системі соціального захисту. Розглянемо деякі аспекти побудови системи соціального захисту в розвинених країнах.

Система соціального захисту в Нідерландах, наприклад, включає страхування службовців, державне страхування та соціальну допомогу. При страхуванні найманих працівників внески сплачують роботодавці та наймані працівники з фонду заробітної плати. Збір внесків здійснюють промислові страхові асоціації. Внески до державного страхування сплачують наймані працівники та ті, хто працює не за наймом, зі свого доходу. Збір внесків здійснюють державні податкові управління. Соціальну допомогу надають у двох випадках: у разі крайньої необхідності – як останній засіб, та коли допомога соціального страхування менша за гарантований дохід. У першому випадку її надають муніципалітети, у другому – промислові страхові компанії. Обидва види допомоги надаються тільки після попереднього визначення рівня доходу.

У Нідерландах існують п'ять видів соціальної допомоги, що фінансуються із загальних податкових надходжень. Це допомога дітям, додаткова допомога

безробітним і непрацездатним, допомога за віком і частковою непрацездатністю, а також безробітним і тим, хто працює не за наймом.

Закон про додаткові допомоги гарантує допомогу безробітним, непрацездатним та тим, хто має пільги за іншими законами, якщо їхній дохід разом із доходом чоловіка або дружини нижче гарантованого мінімального доходу. Ця допомога перекидає місток між мінімальним і гарантованим доходами. Максимальна допомога становить 30% мінімальної заробітної плати для одружених, 27% для самотніх батьків і 21% для одиноких осіб.

Крім зазначеного закону, є ще дві постанови, які забезпечують додатковий дохід старим, частково непрацездатним, безробітним і тим, хто працює не за наймом. Цим категоріям отримувачів законодавчо гарантується мінімальний гарантований дохід, залежно від різних умов.

Закон про державну допомогу забезпечує мінімальний дохід для кожного громадянина, який не має достатніх фінансових засобів. Додаткова допомога надається, ураховуючи аліменти, інші соціальні допомоги або доходи від роботи.

Для людей після 23 років встановлено три рівні мінімального доходу з деякими відмінностями: для одружених - 100% мінімальної заробітної плати, самотніх батьків - 70%, самотніх - 51%. Муніципалітет може надати додаткову допомогу останнім.

Закон про допомогу інвалідам забезпечує їх життєдіяльність незалежно від віку та працездатності. Допомога включає спеціальний моторизований транспорт, додатковий громадський транспорт і засоби адаптації вдома.

На сучасному етапі в Україні система соціального захисту представлена двома основними елементами - державною та недержавною, які функціонують в рамках визначених правових норм і закріплені законодавством. Більшість соціальних допомог виплачується за рахунок коштів Державного бюджету України у формі субвенцій до місцевих бюджетів, що переважно забезпечують соціальну підтримку непрацездатного населення. З іншого боку, ресурси підприємств, установ, та організацій слугують джерелом для реалізації

соціальних гарантій для працездатного населення. Також, важливим джерелом ресурсів у соціальній сфері є кошти, отримані від закордонних цільових позик та кредитів, призначених для конкретних соціальних програм.

Україна розглядає можливості активного залучення елементів страхування до системи соціального захисту населення, що може стати важливим напрямом у фінансуванні соціальної сфери. Вже діють чотири види соціального страхування, які включають пенсійне, з тимчасової втрати працездатності, на випадок безробіття та від нещасного випадку на виробництві. Для подальшого вдосконалення фінансування соціального захисту населення пропонується кілька напрямків.

Один із шляхів полягає у реформуванні системи податків для забезпечення додаткових доходів у бюджет соціальної сфери. У цьому контексті важливо використовувати досвід розвинених країн, таких як Швеція, Великобританія, та Данія, де стягнення певних податків пов'язане з фінансуванням соціальних витрат. Такий підхід дозволяє державі ефективно повертати кошти у формі соціальних послуг та пільг.

Додатково, важливо переглянути систему пільг і компенсацій, оскільки недостатньо ефективна система пільг може створювати дефіцит фінансових ресурсів. Пропонується заміна деяких пільг на адресну (грошову) допомогу, яка дозволяє ефективніше спрямовувати фінансові ресурси на потреби громадян. Досвід США з програмою "купони на їжу" є прикладом успішної реалізації адресної допомоги.

У сфері соціального страхування пріоритетом є наближення розмірів мінімальних страхових виплат до рівня прожиткового мінімуму, спрощення процедур сплати внесків та збір і облік цих внесків. Також важливо зменшити адміністративні витрати фондів соціального страхування та посилити контроль за цільовим використанням страхових коштів.

Ці напрямки можуть сприяти покращенню фінансування соціальної сфери та забезпечити ефективнішу реалізацію соціальних програм в Україні.

Впровадження консолідованого (єдиного) страхового внеску на

загальнообов'язкове державне соціальне страхування в Україні може бути раціональним кроком, оскільки це дозволить забезпечити більш ефективний розподіл коштів між різними видами страхування. За цією моделлю соціальний внесок сплачуватиметься однією сумою, а потім розподілятиметься між різними фондами відповідно до потреб.

Запозичення позитивних аспектів зі світового досвіду в галузі соціального захисту є розумною стратегією для вдосконалення внутрішньої системи. Однак, важливо підкреслити, що необхідно враховувати специфіку українських умов та потреб населення, а також забезпечити високий рівень прозорості та відповідальності у використанні фондів соціального захисту.

При обмежених бюджетних ресурсах в Україні пріоритетним напрямком може бути розвиток системи соціального страхування, яке доповнюватиметься державними соціальними гарантіями. Важливо також встановлювати чіткі критерії для визначення отримувачів соціальної допомоги та забезпечувати їх справедливий доступ до неї.

3.2. Проблеми та перспективи фінансового забезпечення соціального захисту населення

Система соціального захисту в Україні виявляється складною та витратною, і багато програм мають недоліки у відношенні до охоплення, гендерних аспектів, інклюзивності та достатності виплат. Деякі з них не враховують рівень доходів отримувачів, що призводить до несправедливості в розподілі допомоги.

Наприклад, програма допомоги при народженні дитини надається рівно для всіх сімей, не враховуючи їхніх доходів. Це може бути неефективним способом стимулювання народжуваності, оскільки не враховує реальних потреб сімей.

Проте існують і програми, які краще спрямовані на бідних та мають більш ефективне фінансування. Наприклад, програма гарантованого мінімального доходу (ГМД) націлена на бідних і має низьке охоплення, але її фінансування становить значну частину бюджету мережі соціального захисту.

Іншою важливою програмою є житлово-комунальні субсидії (ЖК), які залежать від рівня доходу домогосподарства. Ця програма має більше фінансування та охоплення, а також враховує індивідуальні потреби сімей.

Однак існують і менші програми, такі як допомога самотнім матерям або батькам, які перевіряються за їхнім матеріальним становищем, але вони не отримують таке велике фінансування та охоплення, як ГМД чи ЖК.

Загалом, система соціального захисту в Україні потребує перегляду та удосконалення з метою забезпечення більшої ефективності, справедливості та достатності соціальних виплат.

Спроби збереження соціальних привілеїв та пільг для різних категорій населення, зокрема пенсіонерів, свідчать про певну турботу держави про соціальний захист громадян. Проте, їхню ефективність може обмежувати нестача коштів та недостатня моніторингова система, яка б дозволяла адекватно оцінювати потреби та матеріальне становище отримувачів.

Збереження прожиткового мінімуму на стабільному рівні може бути як деякою гарантією стабільності для отримувачів соціальних виплат, так і обмеженням їхнього підвищення відповідно до інфляційних та економічних тенденцій. Тим не менш, це може також вплинути на реальний рівень життя бідних шарів населення, які можуть відчувати недостатність соціальної підтримки.

Для покращення ефективності системи соціального захисту може бути важливим поєднання збереження пільг з більш адекватною системою моніторингу та оцінки потреб отримувачів, а також зрозумілішими критеріями надання пільг, які б враховували не тільки доходи, але й інші соціальні та економічні фактори.

Система соціального страхування в Україні має свої особливості та

обов'язки, які спрямовані на забезпечення соціального захисту робітників та підприємців. Ось кілька ключових елементів цієї системи:

Розрахункова пенсійна система: Ця система передбачає формування пенсійного фонду через сплату певного відсотка від заробітної плати роботодавцями та приватними підприємцями. Ці кошти використовуються для виплати пенсій та інших соціальних допомог.

Соціальне страхування від хвороби та нещасних випадків на виробництві: Це важливий елемент, який забезпечує фінансову підтримку працівникам у разі тимчасової втрати працездатності через хворобу або нещасний випадок на робочому місці.

Страхування на випадок безробіття: Ця програма надає підтримку особам, які втратили роботу, шляхом надання їм тимчасових грошових виплат або інших соціальних послуг для підтримки їхнього життя та пошуку нової роботи.

Ці елементи системи соціального страхування спрямовані на забезпечення соціального захисту населення та створення стабільної соціальної сфери в країні.

Реформи в системі соціального захисту та впровадження нових програм підтримки в Україні, здійснені урядом до 2023 року, мають значний вплив на соціальний статус громадян. Ось деякі з цих ініціатив:

Реорганізація системи соціального страхування: Передача адміністрування перших двох видів загальнообов'язкового соціального страхування до Пенсійного фонду була здійснена з метою підвищення ефективності та оптимізації управління цими програмами.

Програма "єПідтримка": Ця програма надавала одноразову грошову допомогу у розмірі 6 500 грн особам, які проживають у районах, що постраждали від вторгнення. Це була спроба надати тимчасову фінансову підтримку постраждалим у період кризи.

Спрощення процедур оформлення соціальної допомоги: Уряд запровадив нові онлайн-платформи, такі як "Дія" та "єДопомога", для спрощення

процедури отримання соціальної допомоги. Це дозволило підвищити доступність та швидкість надання допомоги, а також зменшити бюрократичні бар'єри.

Контроль над фінансуванням та уникнення подвійного фінансування: Запровадження публічних онлайн-платформ дозволило Мінсоцполітики ефективно відслідковувати та контролювати розподіл допомоги, щоб уникнути дублювання фінансування та забезпечити, що допомога доставляється тим, хто дійсно її потребує.

Ці заходи спрямовані на поліпшення ефективності та доступності соціальної підтримки для українських громадян, особливо у важкий період війни та економічної нестабільності.

Введення програм та ініціатив уряду для надання допомоги людям на тимчасово окупованих територіях відіграло ключову роль у забезпеченні їхніх базових потреб під час складних умов війни та конфлікту. Ось деякі з цих заходів:

Надання готівкових виплат через альтернативні канали: Уряд забезпечив можливість отримання готівки через каси супермаркетів, аптек чи АЗС для тих, хто не мав доступу до банківських послуг через окупацію. Це спростило процес отримання допомоги та дозволило людям швидко забезпечити собі необхідні ресурси.

Одноразові виплати для жителів звільнених територій: Програма одноразових виплат, фінансована за рахунок донорських коштів, надала додаткову фінансову підтримку людям, які зазнали втрат через конфлікт. Це було важливим кроком у забезпеченні соціального захисту для постраждалих громадян.

Програма "єВідновлення": Ця програма спрямована на надання компенсацій власникам пошкодженого житла через військову агресію. Вона розпочала роботу для відшкодування втрат та допомоги у відновленні майна та оселі для людей, які постраждали внаслідок конфлікту.

Координація між різними міністерствами та гуманітарними

організаціями: Забезпечення ефективної координації та співпраці між різними урядовими відомствами та гуманітарними організаціями було ключовим для забезпечення доставки допомоги та уникнення подвійного фінансування.

Ці програми і заходи не лише надали конкретну допомогу тим, хто постраждав від конфлікту, але й підтримали їхні базові потреби та сприяли відновленню їхнього соціального та економічного статусу.

Так, уряд продовжує діяти в рамках існуючої мережі соціального захисту, навіть у змінених умовах, що виникли через війну. Досягненням є продовження і розширення програм соціальної підтримки, таких як ГМД та ЖКС, для тих, хто зазнає фінансових труднощів. Важливою також є ініціатива по створенню платформи "єДопомога", яка сприятиме координації благодійності та забезпечить ефективне розподілення ресурсів для тих, хто найбільше потребує допомоги.

Програма "єОселя", яка надає субсидовані кредити на житло, може стати значним доповненням до існуючих інструментів соціальної підтримки, сприяючи відновленню житлових умов для тих, хто постраждав від війни. Такі довгострокові рішення покликані забезпечити стійке підтримання та допомогу тим, хто найбільше постраждав від конфлікту, навіть у довгостроковій перспективі.

Після проведення аналізу сучасного стану, динаміки та структури фінансування соціального захисту та соціального забезпечення в Україні, можна сформулювати наступні висновки та узагальнення. Загалом, сучасні тенденції у фінансуванні соціального захисту в Україні не відповідають потребам, які виникають у зв'язку з поточним соціально-економічним і демографічним становищем. Недостатні обсяги фінансування та низька ефективність управління справляють негативний вплив на якість надання соціальних послуг. Шлях розв'язання полягає у глибоких структурних змінах, таких як збільшення ролі приватного сектору у фінансуванні соціального захисту та активізація розвитку накопичувального підходу, який забезпечить стійкість системи через створення стабільних фондів. Також важливо

підвищити монетизацію та адресність соціальних допомог, щоб передбачити точне врахування потреб різних соціальних груп та запобігти випадкам неправомірного використання коштів. Необхідно впроваджувати реформи у цій галузі з метою забезпечення гідних умов життя для всіх громадян України, що сприятиме створенню справедливого та процвітаючого суспільства

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

Соціально-економічний розвиток країни спрямований на покращення життя всіх її громадян через розвиток соціальної сфери, яка ставить своїм завданням забезпечення добробуту та підтримки всіх верств населення.

Хоча значна частина бюджету України спрямовується на соціальні витрати, реалізація державних соціальних пріоритетів залишається неефективною. Це відбувається через відсутність системного та послідовного управління бюджетними ресурсами з урахуванням сучасних стратегічних викликів. Більшість бюджетних витрат на соціальні послуги зорієнтовані на короткострокові політичні мети, які часто не відповідають можливостям економіки та поглиблюють соціальні нерівності. Крім того, бюджетні механізми не є достатньо ефективними та діють лише частково. Нестабільність і кризові явища додатково підірвали ефективність соціальної сфери, що спричинило накопичення соціальних проблем.

Оскільки соціальна сфера відіграє ключову роль у забезпеченні життєдіяльності суспільства та розвитку людського капіталу, її значення ніколи не втрачає актуальності для наукових досліджень та державної політики.

Аналіз наукових досліджень у сфері соціального захисту населення вказує на широку розмаїтість теоретичних підходів до визначення економічної сутності соціального захисту та його фінансового забезпечення. Прогалини у дослідженнях підкреслили потребу уточнення термінологічного апарату. Визначено, що соціальний захист населення може трактуватися як система заходів для підтримки населення при зіткненні з соціальними ризиками з метою забезпечення стабільних умов для повноцінного існування. Фінансове забезпечення такого захисту розглядається як складова фінансової системи, яка включає всі джерела фінансових ресурсів і здійснює їхнє розподіл за підсистемами соціального захисту населення. Вводиться поняття "комбінованого захисту", що розглядається як вид соціального захисту

населення і враховує особливості формування його фінансового забезпечення. Крім того, розширено класифікацію соціальних ризиків, враховуючи такі нові аспекти, як поширення інформаційних технологій та екологічні небезпеки, що дозволяє виокремити нові соціальні ризики та визначити їх вплив на суспільство.

Аналіз вітчизняного та зарубіжного досвіду формування фінансового забезпечення систем соціального захисту населення свідчить про те, що для ефективного реформування національної системи соціального захисту населення можуть бути використані наступні підходи:

Мінімізація фінансування соціальних ризиків державою: Забезпечення фінансової стійкості системи соціального захисту шляхом зменшення прямих державних витрат за рахунок впровадження ефективної соціальної політики, вдосконалення системи управління та розробки механізмів самофінансування.

Паритетність роботодавців та працівників у формуванні фінансових ресурсів страхових фондів: Залучення обох сторін до фінансування соціального захисту шляхом спільних внесків у вигляді податків чи страхових внесків.

Фінансування через самозахист: Розробка механізмів самофінансування населення через створення системи обов'язкового або добровільного страхування, пенсійних фондів, а також інших форм накопичення.

Залучення недержавних фінансових ресурсів на засадах благодійності: Розвиток партнерських відносин з приватним сектором, благодійними організаціями та філантропами для збільшення обсягів фінансування соціальних програм і проектів.

Ці підходи можуть сприяти покращенню фінансового забезпечення системи соціального захисту населення та забезпеченню більш ефективного та стійкого функціонування соціальних програм.

Система соціального захисту населення в Україні в основному ґрунтується на участі держави та підприємств у формуванні її фінансового забезпечення. Однак, в умовах обмеженості фінансових ресурсів держава змушена скорочувати фінансування окремих видів соціального захисту, що

може призвести до зниження рівня соціального захисту населення.

Для вирішення цієї проблеми важливо залучення фінансових ресурсів з інших джерел, таких як благодійні, громадські (волонтерські) організації, індивідуальні волонтери та саме населення. Це може сприяти підвищенню обсягів фінансування соціальних програм та проектів, а також полегшити фінансове навантаження на державний бюджет.

Залучення громадських та благодійних організацій може допомогти заповнити прогалини у фінансуванні тих сфер соціального захисту, які страждають від нестачі коштів з боку держави. Крім того, індивідуальні волонтери та активне населення можуть здійснювати важливу роль у мобілізації ресурсів та організації допомоги для тих, хто потребує соціального захисту.

Такий підхід сприятиме покращенню ефективності системи соціального захисту та забезпечить більш широке охоплення населення необхідною допомогою.

Отже, соціальний захист завжди відіграє ключову роль у суспільному розвитку та функціонуванні держави. Зокрема, в сучасних умовах ця сфера займає одну з найважливіших позицій, де держава повинна приділити значну увагу вразливим категоріям населення.

Початок повномасштабної війни на території України суттєво вплинув на соціальний захист населення. Бойові дії призвели до збільшення витрат на соціальну допомогу, і прогнозується подальше зростання цієї статті видатків. Внаслідок цих подій зросла кількість громадян України, які потребують від держави підтримки та рішучих дій. Тому на сьогоднішній день одним із ключових завдань для держави є забезпечення соціального захисту та надання допомоги протягом такого кризового стану, як війна. У майбутньому важливим є комплексне упорядкування системи соціального захисту України, щоб забезпечити всебічну підтримку громадян у найскладніших ситуаціях.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Арістова І.В. Соціальна функція держави як визначальна категорія права соціального забезпечення України. *Форум права: електронне науково-фахове видання*. 2019. № 2. С. 18—21.
2. Белєвцова Я.С. Механізм підвищення якості соціальних послуг на рівні місцевих органів влади: автореф. дис. канд. наук з держ. упр.: спец. 25.00.02. Харків. 2021. 20 с.
3. Болотіна Н.Б. Право соціального захисту: становлення і розвиток в Україні: монографія. К.: Знання, 2018. 381 с.
4. Венцель В., Пилипів В., Слободян Р. Вплив пандемії COVID-19 на місцеві фінанси. Аналітичний звіт. Київ: U-LEAD з Європою, 2021. URL: https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/716/ULEAD_COVID19_Report_29.04.2021
5. Видатки зведеного бюджету України (2023). Ставки, індекси, тарифи. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/cons/expense/2023/>
6. Видатки зведеного бюджету України. URL: <https://openbudget.gov.ua/national-budget/expenses?class=program&view=table>
7. Гнидюк І.В., Гайдей О.В. Бюджетне фінансування соціального забезпечення в Україні. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. Серія «Економічні науки»*. 2020. № 4. С. 67–72.
8. Горбатюк С.Є. Державне регулювання соціальної роботи в Україні: дис. канд. наук з держ. упр.: спец. 25.00.02. Київ, 2021. 236 с.
9. Горин В. П. Фінансовий механізм забезпечення суспільного добробуту: теоретична концептуалізація та проблеми функціонування : моногр. Тернопіль : ТНЕУ, 2020. 516 с.
10. Горин В., Булавинець В. Перспективи заснування суверенного фонду добробуту в Україні у контексті реагування на новітні виклики суспільному добробуту. *Економічний дискурс*. 2021. Вип. 2. С. 109–116.

11. Державний веб-портал бюджету для громадян. URL: <https://openbudget.gov.ua/>
12. Діденко Н.Г. Сучасне соціальне управління: філософія, методологія, практика: монографія. Донецьк: "ВІК", 2020. 375 с.
13. Длугопольський О., Длугопольська Т. Концепція безумовного базового доходу як альтернатива Бісмарківській моделі держави добробуту: від теоретичних студій до експериментальних практик. *Економіка: реалії часу*. 2019. № 2 (30). С. 32–46.
14. Дубич К.В. Актуальні проблеми державного управління соціальним захистом населення в Україні. *Соціальна робота в Україні: наук.-метод. журнал*. К.: 2019. № 2. С. 99—111.
15. Дьяченко В.М. Концептуальні засади реформування системи соціальних послуг в Україні. Соціальна політика і соціальна робота: укр. наук. і громадсько-політ. часопис. 2019. Вип. 1 (36). С. 5—16.
16. Ефективність державного управління / За ред. І. Розпутенка. Київ : К.І.С., 2020. 420 с.
17. Інструкція з підготовки бюджетних запитів головними розпорядниками бюджетних коштів до проєкту бюджету громади на 2022 р. URL: <https://mkocubynska-gromada.gov.ua/news/1633433121>
18. Іщук Л. Роль бюджетів у фінансуванні соціальної сфери: теоретичні та практичні аспекти. *Економічний форум*. 2020. № 3. С. 110–117.
19. Кізима Т. О. Фінанси домогосподарств: сучасна парадигма та домінанти розвитку : моногр. Київ : Знання, 2020. 431 с.
20. Конституція України: офіц. текст. Київ : КМ, 2013. 96 с.
21. Коротич О.Б. Державне управління регіональним розвитком України: монографія. Х.: Вид-во ХарРІ НАДУ "Магістр", 2019. 220 с.
22. Кравченко М.В. Система соціального захисту населення як об'єкт державної політики: методологія та практика: монографія. К.: Інформ.-аналіт. агентство, 2020. 451 с.
23. Ломоносова Н., Боброва А. Коронавірус і соціальний захист: між

реформою і кризою, 2020. URL: <https://cedos.org.ua/researches/koronavirus-i-sotsialnyi-zakhyst-mizh-reformoiu-i-kryzoiu>

24. Малиняк Б., Горин В., Письменний В. Аналізуємо бюджет: доступно про головне : посіб.; за ред. Б. Малиняка. Тернопіль : Zazarprint, 2020. 78 с.

25. Малиняк Б., Онуфрик М. Придбання соціальних послуг органами місцевого самоврядування у приватних суб'єктів: проблеми адміністрування та фінансування. *Вісник Тернопільського національного економічного університету*. 2020. Вип. 3. С. 86–101.

26. Михальченко Г.Г., Грищенко Ю.О. Застосування світового досвіду для удосконалення шляхів фінансування системи соціального захисту в Україні. *Вісник Дніпропетровського університету. Серія «Економіка»*. 2021. № 8/1. С. 32–40.

27. Міжнародні співставлення та позиціонування України за показниками бідності. [Бідність в Україні: міжнародний та регіональний вимір] : Матеріали круглого столу «Реалії та перспективи подолання бідності в Україні». Київ : ТОВ«Інформаційно-аналітична фірма ЕКСОР», 2020. 35 с.

28. Насібова О. В. Фінансовий механізм соціального захисту як інструмент регулювання рівня життя населення. *Інвестиції: практика та досвід*. 2021. № 10. С. 48–54.

29. Насібова О. Теоретичні аспекти фінансового забезпечення соціального захисту населення. *Економіка та держава*. 2019. № 8. С. 35–40.

30. Павлюк К.В. Модернізація системи соціального захисту в контексті накопичення соціального капіталу в Україні. *Фінанси України*. 2019. № 6. С. 15–29.

31. Про результативні показники бюджетної програми: Наказ Міністерства фінансів України № 1536 від 20.12.2020 р. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1353-10>

32. Програма медичних гарантій: впровадження в Україні. Міністерство охорони здоров'я. URL: https://moz.gov.ua/uploads/0/3798-programa_medicnih_garantijvprovadzenna_v_ukraini.pdf

33. Роледерс В.В., Кукель Г.С. Проблеми фінансування сфери соціального захисту населення в Україні та шляхи їх подолання. *Інвестиції: практика та досвід*. 2019. № 10. С. 49–54.
34. Сателітний рахунок охорони здоров'я в Україні у 2019 р. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>
35. Сініцина І. Забезпечення адресності соціальної допомоги за допомогою бального методу з'ясування ступеню нужденності заявників: огляд літератури. Київ : CASE-Україна, 2021. 46 с.
36. Соціальний захист населення України у 2022 р.: Статистичний збірник. Відп. за вип. І. Сенік. Київ : Державна служба статистики України, 2023. 122 с.
37. Тарасенко Т. Проблема децентралізації в реформуванні місцевого самоврядування в Україні. Державне управління місцевого самоврядування. 2019. № 2(21). С. 277—286.
38. Урба С. Фінансове забезпечення сфери соціального захисту України. *Формування ринкової економіки в Україні*. 2022. № 48. С. 77–86. URL: <https://doi.org/10.30970/meu.2022.48.0.4808>
39. Як змінювався рівень бідності в Україні. *Слово і Діло*. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2023/05/04/infografika/ekonomika/yakzminyuvavsy-a-riven-bidnosti-ukrayini>.
40. Adizes I. On Effectiveness and Efficiency and Their Repercussions, 2020. URL: http://www.management.com.ua/notes/effectiveness_and_efficiency.html
41. Pandemic hits EBRD regions harder than advanced Europe – survey. URL: <https://www.ebrd.com/news/2020/pandemic-hits-ebrd-regions-harder-than-advanced-europe-survey.html>